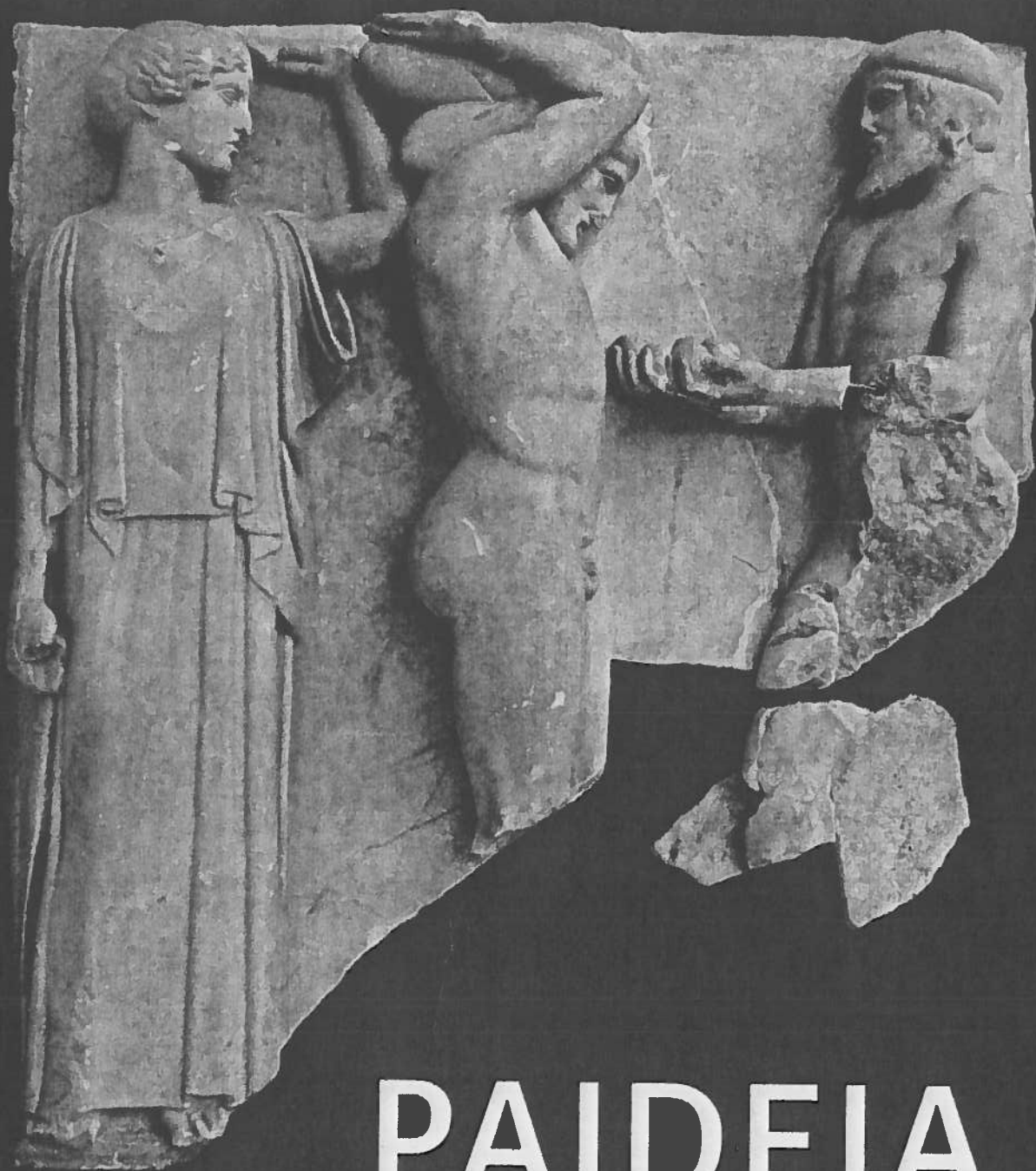

PAIDEIA

Grundbog til oldtidskundskab

Brian Andreassen og Jens Refslund Poulsen

SYSTIME >

Historiografi

SKRIFTENS INDFØRELSE I GRÆKENLAND

Historiografi er genrebetegnelsen for historieskrivning, dvs. det at nedskrive historiske begivenheder i en samlet fremstilling. For at vi overhovedet kan tale om *historieskrivning*, må skriften nødvendigvis eksistere. De tidligste skriftsprog, man kender til i Grækenland – de såkaldte *linear A & B* – stammer fra henholdsvis den minoiske kultur på Kreta (linear A) og den mykeniske i byerne Mykene, Pylos og Argos på den græske halvø Peloponnes (linear B), men også fra Kreta, hvor mykenerne senere befandt sig. Begge skriftsprog kendes kun fra lertavler, der er fundet på de nævnte lokaliteter. Linear A, der endnu ikke er tydet, er ældst og dateres til ca. 1800–1450 f. Kr., mens linear B, der dateres til omkring 1450–1200 f. Kr., blev tydet i 1953 og viste sig at være en tidlig form for græsk. Det er ikke meget, der er bevaret af de to sprog, og de tekster, man kender, er hovedsageligt af administrativ karakter og tyder på, at ret få personer har været i stand til at skrive disse sprog.

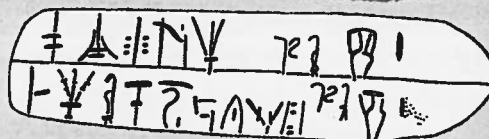
De to sprog forsvandt samtidig med, at de to kulturer – den minoiske og den mykeniske – gik under, dvs. i ca. 1450 og 1200 f. Kr. Vi finder ikke disse skriftsprog i anvendelse senere. Fra 1200 til ca. 800 f. Kr. har vi ikke bevaret noget skriftligt materiale. Man kalder derfor denne periode for *de mørke århundreder*. Næste gang vi støder på skrift i oldtidens Grækenland, er i det 8. århundrede f. Kr., hvor den alfabetiskrift, som man fortsatte med at bruge, blev indført. Inspirationen til det nye alfabet kom fra den fønikiske kultur i Mellemøsten.

HVORFOR ER ALFABETSKRIFTEN SMART?

Det græske alfabet opstod i det 8. århundrede f. Kr. – sandsynligvis som en enkelt mands opfindelse. Det er det første af sin art, fordi ingen tidligere alfabetiskrift angiver vokaler, men kun konsonanter. Det adskilte sig derfor fra andre oldsprog.

Tydningen af linear B

Michael Ventris (1922–1956) var en engelsk arkitekt og en helt usædvanlig sprogbegavelse, der som seksårig lærte sig selv polsk og som syvårig læste en bog om ægyptiske hieroglyffer – på tysk! Ventris' store fascination af gamle kulturers skriftsprog var udgangspunktet for hans minuttøse studier af de såkaldte linear B-tavler, der blev fundet på Kreta og på Peloponnes. Det lykkedes ham at påvise, at linear B er en tidlig form for græsk, hvor hvert tegn repræsenterer en stavelse. Hans studier bragte ham sammen med lingvisten John Chadwick (1920–1998), der under 2. verdenskrig havde arbejdet som kodebryder. Sammen udgav de et værk med grundlæggende analyser af 300 linear B-tavler samt en ordbog med 630 mykenske ord og lister over næsten alle linear B-tegnenes lydværdier. Deres arbejde har banet helt nye veje i udforskningen af de store paladskulturer på Kreta og Peloponnes.

† # = ∇ Ψ ρ ρ ρ ,

† Ψ ρ ρ ρ ∇ ∇ Ψ ρ ρ ρ ,

41. Michael Ventris
Udateret foto

40. Linear B-tavle
fra Knossos på Kreta
1300-tallet f. Kr.

Translitteration

pa-si-te-o-i me-ri

AMPHORA 1

da-pu, ri-to-jo po-ti-

ni-ja me-ri

AMORA 1

Transskription

pansi t'eolhi meli

AMPHORA 1

daburint'oijo potniāi

meli AMPHORA 1

Oversættelse

Til alle guderne

honning: 1 amfora.

Til labyrintens her-

skerinde honning:

1 amfora.

Man kan noget forsimplet dele skriftsystemer op i tre typer: logografisk, syllabisk og alfabetisk skrift. I *logografisk* skrift repræsenterer hvert tegn et ord. Ofte er der desuden i tegnet også inkorporeret en fonetisk, dvs. lydlig angivelse af, hvordan ordet skal udtales. Denne type skrift kræver, at læseren skal kende mange tegn, især hvis der er tale om komplicerede tekster. Til gengæld fylder logografisk skrift ikke så meget. Eksempler er kinesisk og hieroglyfskrift.

Syllabisk skrift fungerer ved, at hvert tegn repræsenterer en stavelse (vokal, konsonant-vokal, konsonant-vokal-konsonant eller konsonant-konsonant-vokal). Også ved denne skrifttype kræves kendskab til en del tegn. Syllabisk skrift bruges til blandt andet linear B.

Ordet 'gud' på forskellige skriftsprog

	sprog	tegn	translitteration	transskription
Logografisk	ægyptisk			nātar
	kinesisk			shén
Syllabisk	linear B		te-o	t'eós
Alfabetter med diakritiske tegn	fønikisk		'-l	'el
	hebræisk		j-h-w-h	Jahwe ('Jehova')
	arabisk		'-l-l-h	'allāh
	sanskrit		d-e-v-(a)-h	dévaḥ
Alfabetisk	græsk		t'-e-ó-s	t'eós
	latin	deus	d-e-u-s	deus

Ovenfor ser man ordet 'gud' skrevet på en række oldsprog og sprog, der endnu er i brug. 'Translitteration' betyder 'oversættelse tegn for tegn fra ét skriftsystem til et andet', mens 'transskription' betyder 'den måde, hvorpå et ord fra ét skriftsystem i sin helhed gengives i et andet'. De røde cirkler markerer, hvilke dele af tegnene der gengiver lydangivelse. De grønne cirkler markerer de såkaldte diakritiske tegn, der er vokalgengivelse.

I *alfabetisk* skrift gengiver hvert tegn et fonetisk, dvs. lydligt særskilt udtrykselement (et såkaldt fonem), dvs. at hvert tegn er en selvstændig lyd. I en del mellemøstlige og asiatiske sprog som fx sanskrit, fønikisk, hebræisk og arabisk gengives kun konsonanterne i et ord, mens læseren selv skal indskyde vokaler, når ordene udtales. Det kan betyde, at læseren til tider må fortolke, hvilket ord der nok er tale om. Små tillægstegn (såkaldte *diakritiske* tegn) kan bruges til at angive vokaler om nødvendigt.

Det græske alfabet regnes for det første, der obligatorisk gengiver både konsonanter og vokaler. Ordet 'alfabet' er da også netop skabt ud fra navnene på de to første bogstaver i det græske alfabet: alfa og beta. Samme struktur bruges i det latinske alfabet. Dermed kan man angive præcis, hvilken lyd ordet har, forudsat at læseren kender lydværdierne af bogstaverne. Man behøver derfor kun at lære sig det ret begrænsede antal bogstaver, der er i alfabetet, for at man kan læse alle det pågældende sprogs ord. I det 5. århundrede f. Kr. fastlagde man endeligt de 24 græske bogstaver, der stadig findes i dette alfabet. Mens læsningen af fx hieroglyfferne og linear B-skriften har været forbeholdt en særligt uddannet elite – ofte præster og embedsmænd – giver alfabetets enkelhed mange flere muligheder for at tilegne sig den. Man kan måske se en sammenhæng mellem den demokratiske tankegang i antikens Grækenland og det græske alfabets store udbredelse og succes.

DEN TIDLIGSTE HISTORIOGRAFI – HOMER OG HESIOD

Den romerske statsmand Cicero (106–43 f. Kr.) har formuleret en berømt definition på historie: *Historia magistra vitae* – historien er livets lærermester. Tanken er, at nutiden skal tage ved lære af fortidens erfaringer, så menneskeheden som sådan konstant kan udvikle sig mod det bedre. Dette syn på, hvad formålet med historiografi er, er at spore i den tidligste historiografi og har holdt sig helt op til vor egen tid.

Hvis vi antager, at historiografien i Grækenland tager sit udgangspunkt i den mytologiske forestilling om verden, begynder historiegenren med de to store homeriske værker, *Iliaden* og *Odysséen*. Disse to store beretninger, som første kapitel i denne bog blandt andet handler om, tilhører den genre, der kaldes *epos*, hvilket på græsk betyder 'ord', dvs. 'fortælling'. I disse to værker berettes blandt andet om den trojanske krig samt Odysseus' hjemrejse fra denne krig. Ud over at være spændende og gribende fortællinger har de to værker desuden til formål dels at etablere en fortid, dels at sætte en standard for, hvordan man skal opføre sig som menneske. De er på én gang mytologisk historieskrivning og *paideia*, dvs. opdragelse og dannelse. De karakterer, vi møder i disse to værker, er dels mytologiske helte, som måske og måske ikke har rødder i virkeligheden, dels guder og gudinder, mens vi ikke hører meget om almindelige mennesker. Om fortællingerne var historisk korrekte, var ikke et spørgsmål, man stillede, for disse to værkers verden var selve histo-

rien – og den var garanteret sandhed af guderne selv (jf. fx musepåkaldelsen, se side 23). Dermed havde man en historisk ramme at forstå sig selv ud fra.

De to homeriske eper, *Iliaden* og *Odysséen*, er ikke skrevet af én bestemt person (se Det homeriske spørgsmål side 27), men er overleveret mundtligt fra generation til generation af såkaldte rapsoder, dvs. sangere, som afsang værkerne som underholdning ved forskellige lejligheder. Når vi overhovedet kender de to værker i dag, skyldes det netop, at skriften for alvor tog fart i det 8. århundrede f. Kr., hvor de to værker blev nedskrevet for første gang. Man vedblev at fremsynge dem, men det blev nu også muligt at fastholde dem på skrift.

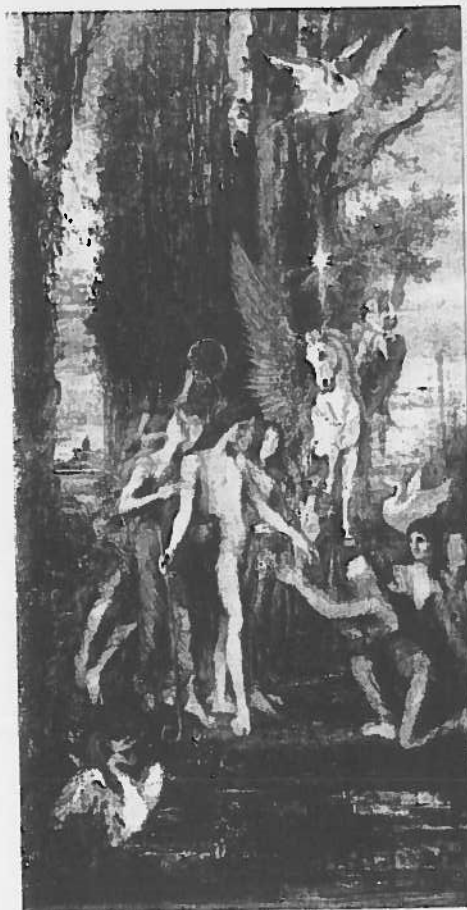
Omkring år 700 f. Kr. får vi den første navngivne digter, der skriver to større værker i kategori med de to homeriske eper. Han hedder Hesiod og er forfatteren til værkerne *Theogonien* (Gudernes tilblivelse) og *Værker og dage*. Disse to værker er skrevet i epos-genren og har ligesom de homeriske værker til hensigt på én gang at forklare historien – *Theogonien* handler simpelthen om, hvordan verden og guderne blev til – og samtidig at opdrage tilhørerne ved blandt andet at fortælle myter om de første menneskers bedrifter, som man så skal tage ved lære af.

Hesiods to værker – og særligt *Værker og dage* – er det første forsøg på at videregive organiseret viden i en mere systematisk fremstilling. Det er en historiografi, der bevidst sigter mod at formidle viden om, hvordan verden fungerer, og hvad man kan vide om og lære af fortidens hændelser.

Med Hesiod får vi ikke bare for første gang en navngiven ophavsmand til flere værker, vi får også en skreven litteratur, som ikke er mundtligt overleveret, men bevidst komponeret af én mand. Dermed bevæger vi os fra det talte ords verden til det skrevne ords verden. Det er ikke længere bare den gode fortælling, der er vigtig, men også den måde, den komponeres på. Det skal ikke forstås sådan, at der ikke var regler for, hvordan rapsoderne måtte afsynge de homeriske eper – der var mange – men fortællingen blev formet forskelligt fra gang til gang, alt efter hvilken rapsode der fortalte den. Med skriftens fremkomst kan man nu fastholde det enkelte ord, som forfatteren bevidst har valgt.

VIDENSKAB OG OVERGANGEN FRA MYTOS TIL LOGOS

De homeriske eper og Hesiods læredigte tilhører en tidsalder, hvor begivenhederne i verden og dermed historiens gang begrundes ud fra mytologiske fortællinger med guder og halvguder som centrale årsagsforklaringer. Denne

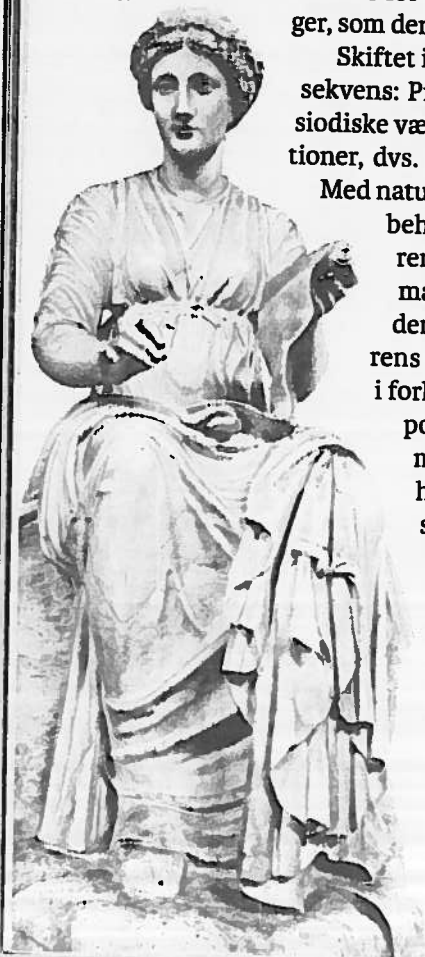
42. Hesiod og
muserne
Gustave Moreau
1860

Aitia (αἰτία): årsag,
grund; skyld

Mýtos (μῦθος): (egentlig
'ord') fortælling med
mytisk indhold.

Lógos (λόγος): (egentlig
'ord') fremstilling med
rationelt, fornuftsåret
indhold

43. Historiens og
historieskrivningens
muse, Klio.
(1,91 m høj)
2. århundrede e. Kr.
Marmor

guddommeligt-mytologiske verdensforståelse er ikke noget særligt for den græske verden, den findes i de fleste andre kulturer også. Hvad der derimod er en særlig græsk specialitet, er, at dette verdenssyn udfordres i det 7.-6. århundrede f. Kr. i Jonien på Lilleasiens vestkyst – det område, der i dag er det vestlige Tyrkiet. Her begynder man for første gang i europæisk bevidsthedshistorie at overveje, om verden og dens sammenhænge kan forklares på andre måder end ud fra guderne og de såkaldt *ætiologiske*, dvs. årsagsforklarende myter, man hidtil havde brugt. De årsagsforklaringer, man nu opstiller, har udgangspunkt i studier af naturen, og ophavsmændene til denne tankegang kaldes derfor *naturfilosoffer* (Se filosofi side 138 og frem) Man taler i denne sammenhæng om *overgangen fra mytos til logos*. *Mytos* betyder på græsk 'ord', dvs. det ord, der er knyttet til fortælling af myter. *Logos*, der også i sig selv betyder 'ord', peger derimod på det ord, der netop rummer *logisk* tænkning, og som derfor er knyttet til den menneskelige rationalitet, dvs. fornuft. En vigtig afdeling af denne nye rationelle tilgang til verden er lægevidenskaben og de skrifter, der udbredes i forbindelse hermed. De kaldes *de hippokratiske skrifter*, fordi de tillægges lægen Hippokrates (ca. 460 – ca. 370 f. Kr.). Metoden i disse skrifter er at søge *årsagerne* til sygdomme, så man kan forklare deres opståen ud fra naturen og kroppen i sig selv. Man anser disse skrifter for at være en vigtig forudsætning for de rationelle årsagsforklaringer, som den historiografi, der opstår i det 5. århundrede f. Kr., betjener sig af.

Skiftet i fokus fra mytisk til rationel tænkning får en genremæssig konsekvens: Prosaen opstår. Som beskrevet ovenfor var de homeriske og hesiodiske værker komponeret i overensstemmelse med eposgenrens konventioner, dvs. på den versform, der kaldes daktylisk heksameter (se side 24).

Med naturfilosoffernes nye måde at opfatte verden på opstår imidlertid et behov for et nyt medium at formidle den nye erkendelse i: prosagen. Denne nye skrivemåde markerer sprogligt, stilistisk og genremæssigt afstand til poesien, der knytter sig til et mytologisk verdenssyn. Fra omkring 550 f. Kr. og frem bliver prosaen faglitteraturens og filosofiens primære udtryksform. Et eksempel på dette skift i forklaringsmodel ses, hvis man sammenligner Homer med de hippokratiske skrifter: I *Iliadens* 1. sang forklares den pest, der rammer grækerne, med, at Apollon er blevet vred, fordi Agamemnon har fornærmet hans bønpræst Chryses. Apollon sender derfor sine pestpile ned over grækerne. I de hippokratiske skrifter forklares en sygdomsepidemi ved at se på klimaet, patienternes symptomer, deres kost og andre konkrete faktorer. Sygdommen er ikke sendt af guderne og forklares ikke ud fra deres vrede, men ud fra henvisning til objektive omstændigheder.

Naturfilosofferne og deres umiddelbare efterfølgere beskæftiger sig altså med forskellige aspekter af ratio-

nel forklaring af verden, og man kan konstatere, at grunden er blevet lagt til det, der senere skulle udvikle sig til videnskab. Man kalder overgangen fra mytos til logos og dens store gennembrud i det 5. århundrede f. Kr. for *den græske oplysningstid*, fordi den menneskelige fornuft og trang til egen oplysning om verden her for første gang ser dagens lys. Dette tidspunkt i vestlig tænkning er en uomgængelig forudsætning for senere oplysningstider såsom renæssancen (1300–1500), 1700-tallet (der misvisende kaldes for Oplysningstiden i bestemt form, som om den er den første og eneste af sin art) og for så vidt også den periode, vi i dansk sammenhæng kalder Det moderne gennembrud fra omkring 1870 og frem.

HERODOT

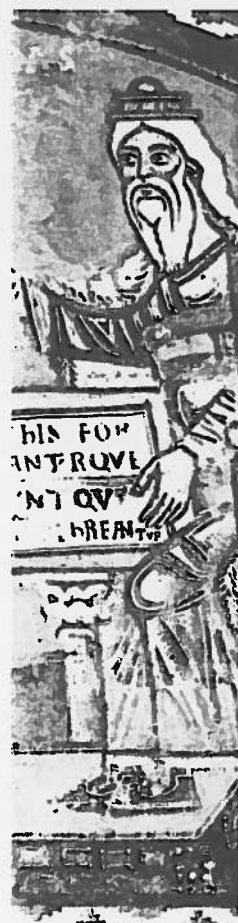
Ved siden af Homers mytologiske verdensfremstilling, der før skriftens indførelse blev fremsunget af *rapsoder*, fandtes de såkaldte *mnémones* (huskere) – eller ligefrem *hieromnémones* (hellighuskere). Deres opgave var at huske på samfundets love og ritualer, så vigtig praktisk information i forbindelse med samfundets institutioner ikke gik tabt.

Den første egentlige historiografi i betydningen 'nedskrevet historisk fremstilling' stammer fra den klassiske periode, dvs. ca. 480–323 f. Kr. Det er i denne periode, at græsk historiografi foretager de helt store landvindinger, hvilket sker med historikerne Herodot og Thukydide.

Den antikke historiografi starter for alvor med Herodot (ca. 480–ca. 425 f. Kr.). Når man siger, at dette er begyndelsen, skyldes det særligt to faktorer: For det første er Herodots historieværk det første store prosaværk på græsk, som vi har bevaret, og for det andet ser vi i dette værk tydeligt, hvordan Herodot benytter sig af forskellige metodiske greb, som bliver vigtige for den videre historiografi. Ud fra fragmenter af tidligere værker er det desuden klart, at Herodot er den første til at skrive egentlig historiografi.

Herodot er født i byen Halikarnassos, som ligger i Jonien på det nuværende Tyrkiets vestkyst. Dette fødested er interessant af to grunde: Dels har vi ovenfor set, hvordan den videnskabelige revolution i overgangen fra mytos til logos fandt sin begyndelse med naturfilosofferne, hvilket er en tradition, Herodot således skriver i forlængelse af; dels er Herodots fødeby placeret i den østligste del af Grækenland, dvs. lige på grænsen til det enorme Perserrike, der strækker sig fra det vestlige Tyrkiet over hele Mellemøsten helt til Indien. Emnet for Herodots historieværk er nemlig årsagerne til perserkrigene, som er en særdeles vigtig hændelse i antik græsk historie.

I løbet af det store værk, der efter Herodots egen tid er blevet inddelt i ni bøger, når fremstillingen vidt omkring. Da Herodot ønsker at beskrive baggrunden for perserne og deres felttog rundt omkring i verden, kommer hans fremstilling også til at inkludere geografiske og etnografiske beskrivelser af Ægypten og Skytteriget omkring Sortehavet foruden naturligvis også perserriget.

44. Middelalderligt vægmaleri af Hippokrates, lægevidenskabens grundlægger, fra en kirkekrypt i Anagni i Italien. Dateret til mellem 1231 og 1255.

Perserkrigene 490–479 f. Kr.

i det 8. århundrede havde grækerne blandt andet koloniseret Jonien, det nuværende Tyrkiets vestkyst. I det 7. og 6. århundrede voksede det ikke-græske kongerige Lydien sig stort og overtog magten i området. I 547 f. Kr. blev Lydiens sidste konge, Kroisos, besejret af perserne, og Lilleasiens vestkyst var nu persisk – også de græske kolonier. En central årsag til perserkrigenes udbrud var spørgsmålet om frihed. For grækerne, der levede i små bystater, var frihed og uafhængighed et centralt begreb. Perserriket derimod havde en lang tradition for nedarvet monarki, hvor én mand – Storkongen – regerede over hele riget. Under perserkrigene regerede først Darius I (550–486 f. Kr.) og dernæst hans søn Xerxes I (519–465 f. Kr.).

45. ↑ Grækernes endelige sejr over perserne i slaget ved Plataiai i 479 f. Kr. Sydfrisen på Athene Nike-templet på Athens Akropolis (95 cm høj) Ca. 410 f. Kr. Marmor

46. ← Græker mod perser Rødfigurs-oinokoe Ca. 450 f. Kr.

Den joniske opstand 499–494 f. Kr.

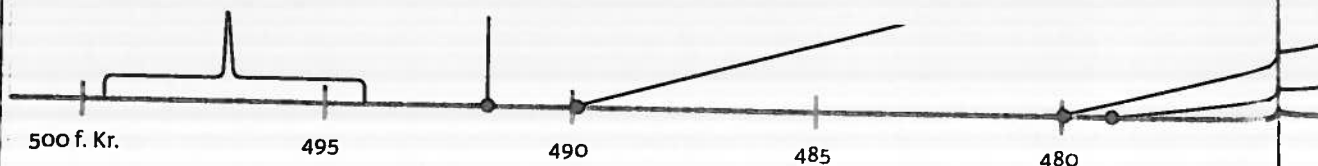
Efter knap 50 år med persisk overherredømme foretog grækerne i Jonien en række oprør mod perserne, men de blev slået ned.

Første togt mod Grækenland 492 f. Kr.

Perserne ønskede at udvide mod vest og etablerede først kontrol over Bosporus-strædet ved Sortehavet. Dernæst blev den nordgræske provins, Trakien, erobret, og perserne havde nu en gunstig indgang til resten af Grækenland.

Slaget ved Marathon 490 f. Kr.

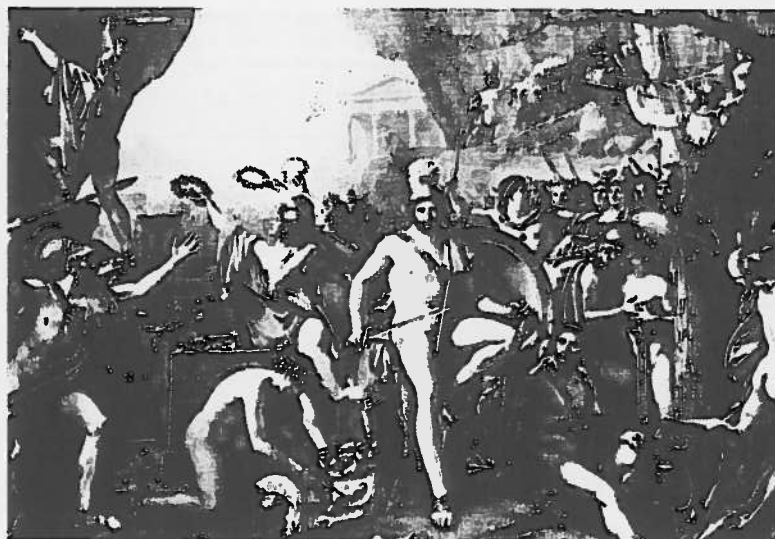
Det første store slag mellem perserne og grækerne fandt sted ved Marathon. Det lykkedes grækerne, der kæmpede sammen i fælles forbund af flere bystater, at forsvare sig, hvorefter perserne trak sig tilbage. Det var efter dette slag, at en soldat angiveligt skal have løbet de ca. 40 km. fra Marathon til Athen i fuld rustning for at fortælle om grækernes sejr – for derefter ifølge myten at falde død om.

Slagene ved Thermopylai, Artemision og Salamis 480 f. Kr.

Efter en 10-årsperiode, hvor perserne havde forberedt endnu et stort angreb på Grækenland, kom det til kamp i bjergpasset Thermopylai, hvor det lykkedes 300 tapre spartanere under ledelse af den spartanske kong **Leonidas** (ca. 540–480 f. Kr.) at holde stand mod de voldsomt mange persere. Ifølge Herodot blev de 300 spartanere forrådt af deres landsmand Efiltes, der viste grækerne en vej bag om passet, så de kunne falde spartanerne i ryggen.

Den græske flåde havde klaret et søslag ved Kap Artemision udmærket, men på grund af nederlaget ved Thermopylai måtte flåden hurtigt lægge sig i strædet mellem Attika-halvøen – hvor Athen ligger – og øen Salamis, så grækerne, der var stærkest til søs, kunne møde perserne dér. Da man evakuerede Athens befolkning til Salamis, blev byen blotlagt. Athen blev derfor nærmet af perserne i 480, hvor blandt andet templerne på Akropolis blev smadret. Det lykkedes dog grækerne at vinde endnu et søslag over perserne – denne gang ud for Salamis – hvilket betød, at perserne trak sig tilbage.

47. Leonidas ved Thermopylai
Jacques-Louis David
1814

Slaget ved Plataiai 479 f. Kr.

I dette endelige slag lykkedes det grækerne definitivt at overvinde perserne, der var langt flere i antal. For grækerne blev sejren over perserne et symbol på deres kulturelle og religiøse overlegenhed. I de kommende år skulle særligt bystaten Athen vokse og blomstre og danne frodig grobund for kunst og kultur samt naturligvis: det athenske demokrati. Samtidig voksede bystaten Sparta sig også stærk, og forholdet til Athen, som Sparta havde været allieret med i perserkrigene, blev til stadighed dårligere og dårligere, hvilket senere resulterede i den peloponnesiske krig mellem Athen og Sparta (431–404 f. Kr.).

Kallias-freden 449 f. Kr.

50 år efter perserkrigenes afslutning blev der indgået en fredsaf tale, den såkaldte Kallias-fred. Da det kun er Herodot, der nævner denne fredsafslutning, endda som en stor hæder for Athen, har moderne forskere tvivlet på, om der overhovedet blev indgået en officiel fred. Uanset hvad kom det ikke mere til krig mellem perserne og grækerne.

470

465

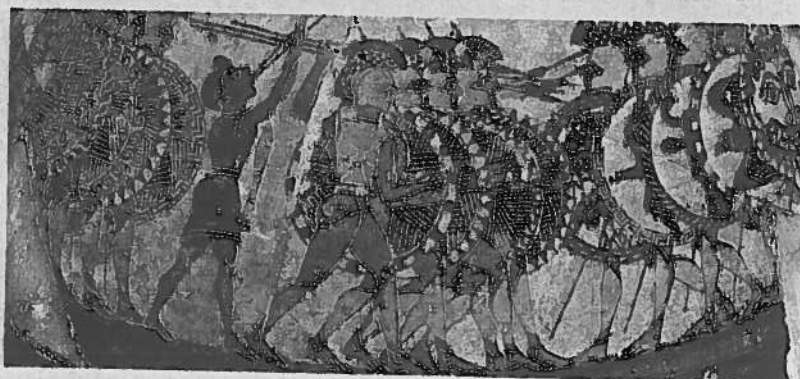
460

455

450

Landkrig

De græske bystaters foretrukne krigertype var fra det 8. til det 4. århundrede hoplitten. Hoplitterne var fodfolk, der udrustet med et ca. 2,5 m langt spyd og et skjold (på græsk *hóplon*) kæmpede i en såkaldt falanksopstilling. En falanks er en rektangulær opstilling, hvor soldaterne står i flere geledder. Man går i samlet falanks frem mod fjenden, så de første geleders spyd kan nå inden for fjendens rækker. Soldaterne bag de første geledder sørger for at holde presset bagfra og supplere op, når nogen falder. Falanksens styrke er, at den er stærk, så længe den er ubrudt. Svagheden kan vise sig over for en mere mobil og lettere bevæbnet fjende, fordi falanksen er tung at manøvrere rundt. I perserkrigene viste de græske hoplitter i falanksopstilling sig at være de persiske fodfolk langt overlegne, selvom disse var mange flere i antal.

48. Hoplitter i falanks. Oinokóe – den såkaldte 'Chigi'-vase (26,2 cm høj). Ca. 640 f. Kr.

Perserkrigene kaldes en række slag, der fandt sted mellem perserne og grækerne i perioden 490–479 f. Kr. Perserne ønskede at invadere Grækenland, og det første område, der naturligt nok blev påvirket af dette, var Jonien på Lilleasiens vestkyst, hvor Herodot var fra. Han har derfor sandsynligvis haft en særlig interesse i at beskrive dette emne.

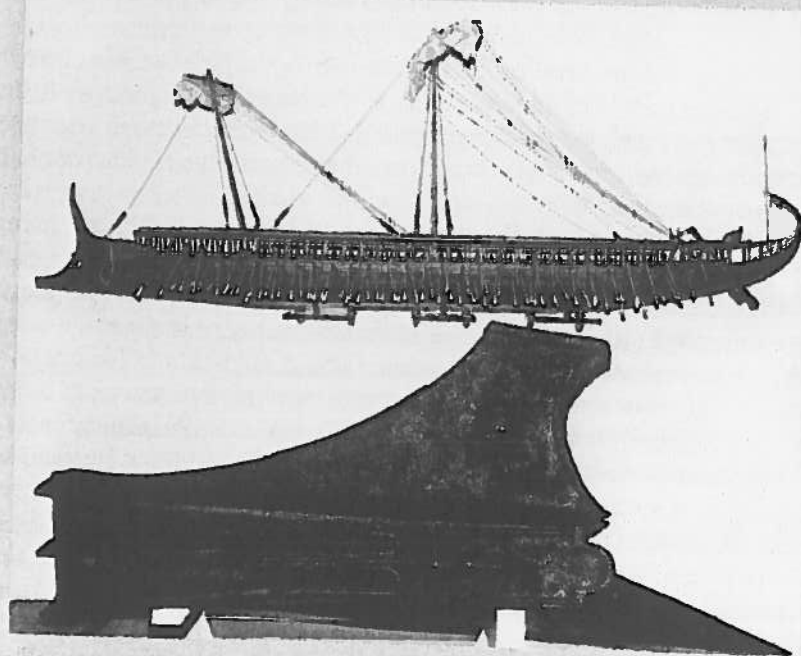
Rygraden i Herodots værk er *krigshistorie*. Dette fokus på krig som den centrale drivkraft i historien bliver skoledannende for mange senere historikere i både antikken og tiden efter. Når krig bliver så vigtigt et fokus for mange historikere, skyldes det, at krig ofte forårsager forandringer i magtforhold: Bestemte befolkningsgrupper eller enkeltindivider får indflydelse, mens andre svækkes og måske helt forsvinder. Krigshistorie er et genretræk ved Herodot, men Herodots værk rummer meget mere end det.

Netop geografiske og etnografiske beskrivelser, dvs. med fokus på landskaber og folkeslagenes karakter og særpræg, kendetegner den faglitteratur, der går forud for Herodot. Denne litteratur er desværre ikke blevet bevaret for eftertiden, men Herodot kendte den og skriver i forlængelse af den.

Man antager, at Herodot selv var en særdeles berejst mand, for hans beskrivelser af de nævnte steder tyder på, at han selv har været der. En sådan rejseaktivitet var ikke almindelig i samtiden, hvilket forklarer, hvorfor Herodot finder det nødvendigt at give så detaljerede beskrivelser af disse eksotiske steder, som han gør.

Søkrig

På perserkrigenes tid var grækernes standardfartøj i søkrig triéren. En triére er et krigsskib med tre rækker årer over hinanden og bemannet med mellem 170 og 200 roere. De mange årer kan bringe skibet op i høj fart, hvilket er praktisk til angreb på fjender. Ideen er nemlig, at man sejler ind i fjendens skib fra siden med så høj fart, at den bronzebeklædte skibssnabel, den såkaldte *vædder*, der sidder under vandlinjen på angriberens forstavn, borer sig dybt ind i fjendeskibet og *vædder* det, dvs. borer et stort hul, så skibet synker.

49. Øverst i billedet ses en rekonstruktion af en græsk triére, hvor venstre ende er forstavnen. Under den er en bronze-vædder fra forstavnen af et skib, der har lignet rekonstruktionen ovenover. Vædderen dateres til mellem 400 og 130 f. Kr.

Oversigt over de ni bøger i Herodots historieværk

Geografisk og etnografisk baggrund samt historisk stof – bog 1–4

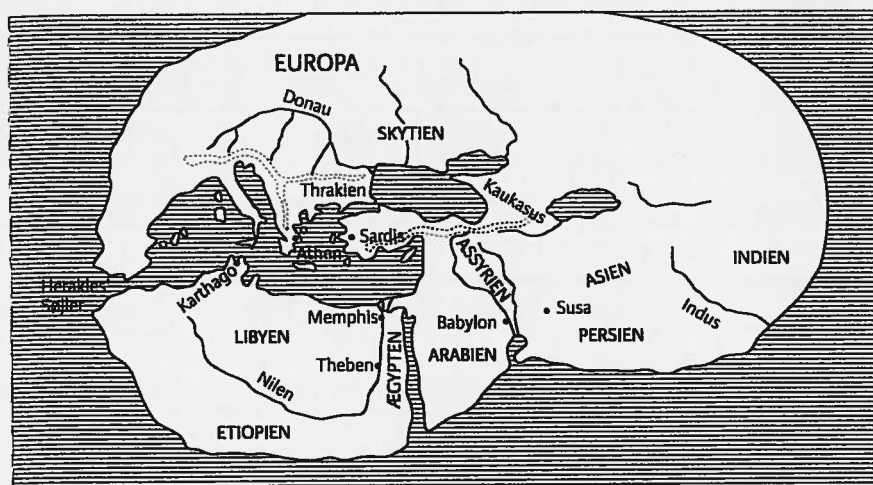
- 1. bog** Baggrund om Lydien og kong Kroisos samt om perserne og kong Kyros
- 2. bog** Baggrund om Ægypten
- 3. bog** Perserkongen Kambyses' erobring af Ægypten og perserkongen Darelos' magtovertagelse
- 4. bog** Baggrund om Skytien ved Sortehavet og Darelos' felttog mod Skytien og Libyen

Perserne i Hellas – bog 5–9

- 5. bog** Den Joniske opstand (499–494 f. Kr.) og forholdene i Athen
- 6. bog** Nedkæmpning af den Joniske opstand og baggrund om Sparta. Slaget ved Marathon (490 f. Kr.) og baggrund om Athen
- 7. bog** Persernes forberedelse til nyt angreb og slaget ved Thermopylai (480 f. Kr.)
- 8. bog** Slaget ved Artemision (480 f. Kr.), erobringen af Athen og Slaget ved Salamis (480 f. Kr.)
- 9. bog** Slaget ved Plataiai (479 f. Kr.) og forholdene i Jonien

Hans ønske om meget detaljeret at beskrive og forklare alt det, som ikke direkte har noget med krigshistorien at gøre, giver en stærkt *digressiv* stil, dvs. en stil, der går i mange forskellige retninger. Når Herodot på denne måde indarbejder mange forskellige elementer i sin fremstilling, skyldes det hans bestræbelse på at skrive et *universalhistorisk* værk. Han vil gerne give en sammenhængende fremstilling af helheden og må derfor inkludere mange forskelligrettede forklaringer.

Netop dét, at Herodot *skriver*, er vigtigt for vores forståelse af overgangen fra en mundtlig kultur til en skriftlig. I sin indledning til værket tilkendegiver Herodot, at han er forfatteren, og interessant nok omtaler han sig selv i 3. person, hvilket peger på, at fremstillingen ikke har været tænkt til oplæsning af Herodot selv, men netop som en skriftlig fremstilling, hvor læseren ikke har Herodot stående ved siden af. Vi kan dermed slutte, at Herodot har tænkt sit værk som et gennemkomponeret hele, der skulle kunne fungere uafhængigt af ham selv. Når værket alligevel fremstår uhomogent med afsnit, der afviger stærkt fra fremstillingens hovedemne, perserkrigen, skyldes det *ikke*, at værket har været mundtligt fortalt og siden er blevet skrevet ned – ligesom med de homeriske eper. Det skyldes snarere, at Herodot er den første til at producere så omfattende og kompleks en skriftlig fremstilling.

50. Dette kort er en rekonstruktion af, hvordan Herodot mente, verden så ud. Afrikas omfang stod ikke Herodot klart, mens han havde en fornemmelse af, at verden mod øst fortsatte længere, end nogen i hans samtid havde udforsket.

Ujævnhederne i værket er et resultat af, at Herodot ikke har haft nogen tradition for skriftlig historieskrivning af dette omfang at støtte sig op ad. Man taler derfor om værkets 'arkaiske komposition', fordi grækernes sans for helstøbt, raffineret og gennemkomponeret litteratur først i prosasammenhæng når sit højdepunkt i klassisk tid. Prosaen er jo endnu ung på Herodots tid.

HERODOTS METODE OG STIL

Når den romerske statsmand Cicero kalder Herodot for *historiae pater* (historiens fader), er det, fordi hans værk er det første egentlige historieværk i vestlig litteratur, men det er også, fordi Herodot selv i sin indledning kalder sit arbejde *historía*. Sproghistorisk set er de græske ord for 'historie' og 'at se' beslægtede med hinanden. 'Historie' betyder derfor i sin grundbetydning 'betragtning' eller 'øjenvidneskildring'. Dét, at synssansen spiller så væsentlig en rolle i ordets betydning, peger på dets nære tilknytning til den *empiriske* erkendelsesform, hvor man drager slutninger på baggrund af sanseerfaring. For Herodot, der lægger sig i traditionen fra naturfilosofferne, er det vigtigt, at enten han selv eller andre har set det, som han skriver om. Det er derfor blevet almindeligt at oversætte *historía* med 'forskning'. Af samme grund spiller også begrebet *autopsi* en væsentlig rolle for Herodot.

Herodots optagethed af, om han selv eller andre har set det, han fremstiller, giver os to vigtige oplysninger om hans værk: For det første betyder kildeangivelse noget for Herodots følelse af at være troværdig – det er ikke bare løse påstande, han fremstætter. For det andet refererer Herodot ikke til skriftlige kilder, hvilket understøtter tesen om, at han selv er én af de første til at skrive systematiske historiske fremstillinger. I hans samtid var der ikke historiske arkiver og biblioteker, hvor han kunne låne bøger om alle de emner, han ville beskrive – derfor måtte han selv rejse rundt og indsamle information, blandt andet ved at tale med folk, der havde set og oplevet det, han var interesseret i at beskrive.

Historie (ἱστορία): betragtning, øjenvidneskildring; forskning

Empiri (ἐμπειρία): praktisk erfaring (modsat teoretisk indsigt)

Autopsi (αὐτοψία): selvsyn, dvs. at se noget med egne øjne

I Herodots ønske om at angive sine kilder og diskutere sandhedsværdien af dem finder vi et tidligt stadie af den *kildekritik*, som stadig i dag er en vigtig hjørnesten i den historiske metode. Man vil dog hurtigt ved læsning af Herodot indse, at graden af kildekritik varierer meget. Ofte farver Herodot fremstillingen så kraftigt med sine egne kommentarer, at enhver grad af objektivitet, der kunne have været til stede, udviskes af Herodots subjektive holdning. Andre gange fremlægger han flere forskellige kilder og diskuterer deres troværdighed. Den bestræbelse at ville angive kilder og åbenlyst diskutere med dem er i sig selv et skridt i retning af en videnskabelig metode. Også på dette punkt er Herodot nyskabende og banebrydende.

Stilistisk påvirker Herodot også historiografien. I sin historiske fremstilling bruger han det stiltræk at lade sine hovedpersoner holde taler, som han citerer i direkte tale i sin tekst. I mange tilfælde er det klart, at Herodot ikke selv kan have hørt disse taler – nogle af dem foregår fx blandt højtstående persere i private omgivelser, hvor Herodot ikke har haft adgang. I stedet for at fokusere på, at disse taler er et tvivlsomt element hos Herodot, der vidner om letsindig omgang med sandheden, bør man snarere opfatte dette stiltræk som raffineret, fordi det tillader en fortælle-mæssig variation og dramatisering af stoffet, der gør læsningen spændende. Herodot ofrer i disse passager sandheden til fordel for spændingen.

Et andet stilistisk træk ved Herodots prosa er hans små afrundede fortællinger (*lógoi*, dvs. 'prosatekster'). I disse passager fortæller Herodot ofte i dramatisk stil om en berømt persons skæbne, og man kan sammenligne disse indlejrede beretninger med den noget senere genre *novellen*. Hos Herodot genfinder man glæden ved den dramatisk komponerede fortælling, som især eposet før ham gjorde brug af.

Et stærkt videnskabeligt træk ved Herodots historiefremstilling er hans behov for at etablere en kronologi, så han ud fra et bestemt tidspunkt tidligt i historien kan datere andre hændelser. Dette er han den første, vi har kendskab til, der gør. Et tegn på, at Herodot imidlertid befinder sig i overgangen mellem mytos og logos, er, at han vælger sagnhelten Herakles' liv som udgangspunkt for sin dateringskronologi – det sættes til 900 år før Herodots levetid. Dermed blander han på dette punkt et stringent videnskabeligt krav om kronologisk redelighed med en folketro, der baserer sig på mytiske fortællinger. Yderligere særpræget er valget af Herakles' liv, fordi der ikke er tale om ét tidspunkt – fx hans fødsel eller død – men om en periode af tid, et livsforløb, hvilket giver ret upræcise dateringer og dermed diskvalificerer egentlig streng videnskabelighed. Intentionen er der dog ikke desto mindre, og valget af Herakles viser, at mytologien stadig har historisk sandhedsværdi for Herodot.

HERODOTS PLACERING

Ser man overordnet på Herodots placering i antik historiografi, indtager han således en overgangsposition mellem mytos og logos. Ud over valget af He-

Hýbris og *némesis* er to begreber, som ofte bliver brugt til at beskrive forholdet mellem mennesker og det guddommelige i den græske litteratur. *Hybris* – siger man – er betegnelsen for menneskets 'overmod', der til gengæld rammes af *nemesis* guddommelig straf. En sådan form for guddommelig retfærdighed findes i de fleste kulturkredse og kan fx spores i det danske ordsprog 'højt at flyve, dybt at falde'. Men man risikerer alt for nemt at forsimple forståelsen af de personligheder, begivenheder og problemstillinger, som den græske litteratur præsenterer, hvis begreberne *hybris* og *nemesis* bruges som en generel forståelsesnøgle til teksterne.

Grækerne er først og fremmest optaget af det ulige forhold, der hersker mellem mennesker og guder, fordi menneskene er dødelige og svage, og guderne er udødelige og stærke. Det er menneskets tragske lod ikke at være herre over, hvad der sker i dets liv, hvilke glæder og sorger det kommer ud for, og hvornår og hvordan det skal dø. Men grækerne forsøger alligevel gennem litteraturen at finde frem til *aitia* (årsagen) til, hvorfor det enkelte menneskes liv forløber, som det gør. Det bliver imidlertid ikke til én sammenhængende årsagsforklaring, men et væld af årsagsforklaringer på dette vanskelige spørgsmål, som kan findes hos alle græske forfattere, hvad enten der er tale om epos, historie, drama eller filosofi.

En udbredt antagelse, som ligger til grund for livsopfattelsen i de fleste græske tekster, er dog, at mennesket er underlagt *moira* (skæbnen) og *týche* (tilfældet, også omtalt som *symfordi*). Skæbnen er både et abstrakt begreb og personificerede skæbnegudinder, der – skjult for mennesker – har tildelt det enkelte menneske et fastlagt livsforløb, som ikke engang de olympiske guder kan ændre på. Tilfældet er derimod betegnelsen for den usikkerhed og uberegnelighed, der til trods for den fastlagte skæbne altid er til stede i et menneskes liv. Det er ikke let at se – og ofte forskelligt fra forfatter til forfatter og fra tekst til tekst – om mennesket ifølge grækerne har mulighed for at påvirke sit livsforløb. Og hvis det har: hvor meget og hvordan.

En anden grundlæggende antagelse i de græske tekster er, at mennesket bør udvise *sofrosýne* (sund sans, besindighed, mådehold) – uanset hvad det kommer ud for af lykke og ulykke i sit livsforløb. Over Apollon-templet i Delfi stod der ifølge de antikke klipper to formaninger til dem, der opsøgte oraklet Pythia for at søge råd: 'Kend dig selv' og 'Intet til overmål'. Begge disse formaninger er opfordringer til at ud-

51. Gudinden Týke (tilfældet) fremstillet som en personifikation af byen Antiochia, jf. bymuren der er placeret som en krone på hendes hovede. Týke blev ofte fremstillet som bygudinde – for mange forskellige byer – på grund af sin magt til at lade byer vokse eller gå i forfald.

Romersk kopi efter græsk original fra ca. 300 f. Kr.
Marmor
(89,5 cm høj)

visse sofrosýne, for mennesket bør først og fremmest kende sig selv og ikke mindst sin egen begrænsning. Et fællestræk hos mange af de store herskere, som Herodot beskriver i sin historie, er deres mangel på sofrosýne, når de fx ikke stiller sig tilfredse med den magt og rigdom, de har, og begår overgreb på de omkringboende folkeslag. Og netop denne udtalte mangel på sofrosýne bliver sammen med skæbnen og tilfældet en vigtig del af Herodots årsagsforklaring, når han skal forklare, hvorfor det gik de store herskere så galt, som det gjorde. I fortællingen om Kong Kroisos af Lydien er det fx tydeligt, at Kroisos' livsforløb nok er et resultat af skæbnens plan og tilfældets luner, men Herodot antyder også, at Kroisos, der kom ud for store ulykker, selv var medvirkende årsag til en del af sin ulykke, og at han blev straffet: 'Fordi han anså sig selv for at være det lykkeligste af alle mennesker' (*Herodots Historie* 1. bog, kap. 34).

Derfor er det mere ukompliceret at tale om *moira*, *týke* og *sofrosýne* i analysen og fortolkningen af græske tekster end om *hybris* og *nemesis*. For mennesket er langt fra altid skyld i sin egen ulykke, og aldrig skyld i den alene. Ligesom det guddommelige langt fra altid sender straffe mod dem, der fortjener det. Nedenfor forklares, hvad begreberne *hybris* og *nemesis* mere præcist betyder.

Hybris betyder i de fleste sammenhænge 'overgreb' og er noget, ét menneske gør mod et andet menneske, så at dette menneske føler sig krænkede på sin timé (ære). For eksempel omtaler helten Achilles i *Illaden* kong Agamemnons opførsel – nemlig det at Agamemnon kræver Achilles' pige Briseis udleveret som erstatning for sin egen tabte pige Chryseis – som en *hybris*. Ligesom de attiske retstaler byder på mange eksempler på retssager, hvis omdrejningspunkt er en *hybris* begået mod en af sagens parter. *Hybris* bruges derimod yderst sjældent i omtaler af det direkte forhold mellem mennesker og guder.

Nemesis er navnet på en gudinde, der ifølge digteren Hesiod blev født som datter af Érebus (mørket) og Nyx (natten) 'som straf for dødelige mennesker'. Hendes navn er beslægtet med verbet *némein* (at fordele retfærdigt) og i hendes tilfælde mentes der oprindeligt: At uddele både godt og ondt til mennesker. Snart blev *Nemesis* dog forbundet med fordelingen af især ondt til de mennesker, der ifølge guderne fortjente det, og dermed blev det let at omdanne betydningen af hendes navn til begrebet 'guddommelig hævn'.

rakles' liv som udgangspunkt for datering henter Herodot sit syn på, hvad der afgør, hvordan historien falder ud, fra græsk religion og skæbnetro. Det er Herodots overbevisning, at historiens gang dels skyldes skæbnen, dels afgøres af menneskets selvindsigt, *sofrasýne*. Denne selvindsigt grunder sig især på en mådeholdstankegang, der foreskriver, at mennesket skal kende sine begrænsninger, så det ikke udfordrer gudernes position. Herodots værk afspejler dermed også en mytologisk-religiøs verdensforståelse. ✧

Man regner med, at Herodot har skrevet sit værk omkring 430–420 f. Kr., dvs. lige i begyndelsen af den peloponnesiske krig (431–404 f. Kr.). Man har undret sig over, at Herodot ikke skriver noget som helst om, hvad der skete efter 479 f. Kr., da perserne var blevet besejret, for disse år har jo ligget inden for Herodots egen levetid, og tiden efter perserkrigene er historisk meget interessant, da det blandt andet er her, det athenske demokrati for alvor blomstrer op. Et bud, der falder i tråd med den mytologisk-religiøse forklaring af verden, har været, at Herodot ikke brød sig om den storhedsfølelse, som bystaten Athen led af i årene efter perserkrigene. Ifølge denne forklaringsmodel skulle Herodot, selvom han var udpræget demokrat, have taget afstand fra Athens manglende mådehold – og bystaten Athen endte jo også med et rungende nederlag til fjenden

Sparta i den peloponnesiske krig.

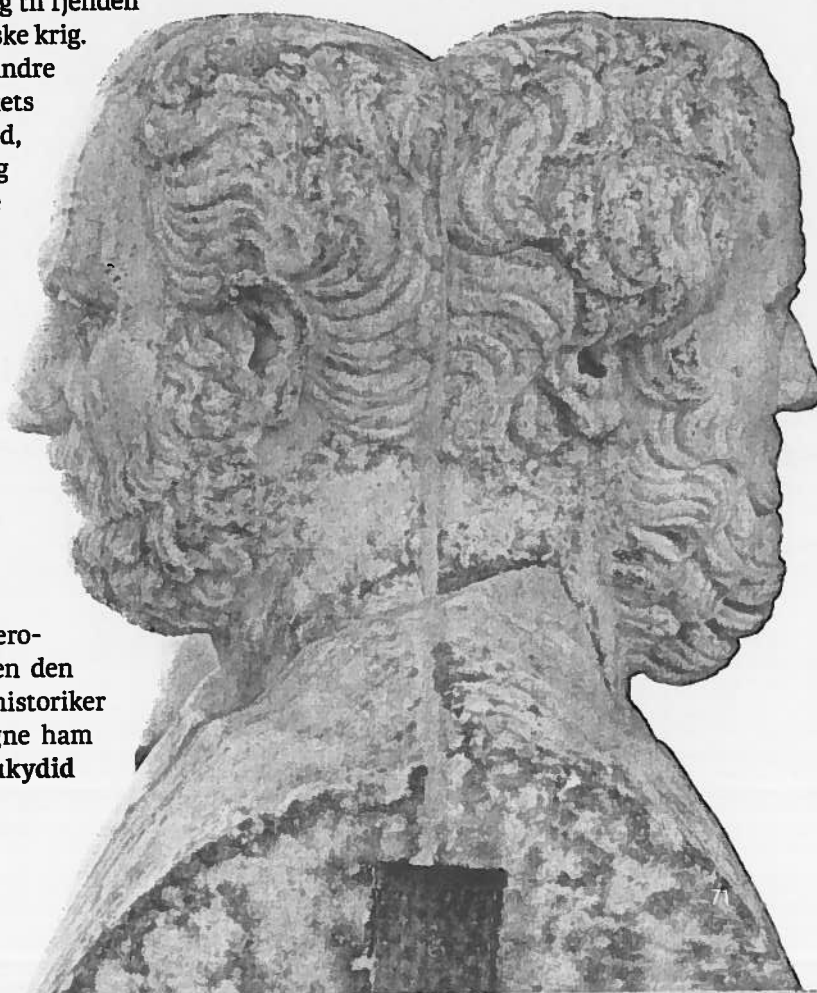
Man kunne dog også mindre dramatisk forklare værkets slutning i 479 f. Kr. med, at Herodot jo har sat sig for at beskrive årsagerne til perserkrigene, og da disse slutter her – i hvert fald hvad krigsslag angår (den egentlige fred blev faktisk først sluttet i 449 f. Kr. ved den såkaldte Kallias-fred) – er det et naturligt sted for Herodot at slutte sin fremstilling.

THUKYDID

En generation efter Herodots fødsel fødes i Athen den næste store græske historiker – nogle vil endda betegne ham som den største – Thukydidd (ca. 460 – 400 f. Kr.).

sofrasýne: σωφροσύνη,
mådehold, selvbeher-
skelse – særligt i forhold
til guderne.

52. Dobbeltportræt
af Herodot (til højre)
og Thukydidd
udateret romersk kopi
Marmor

Den peloponnesiske krig 431–404 f. Kr.

I perserkrigene havde de græske bystater stået sammen i forbund for at besejre den persiske overmagt. Særligt Athen og Sparta som to af de største bystater havde spillet vigtige roller i forhold til sejren. Efter persernes endelige nederlag i slaget ved Plataiai i 479 f. Kr. udviklede der sig over de næste ca. 50 år et stadigt mere spændt forhold mellem Athen og Sparta, og i 431 f. Kr. kom det til krig mellem de to bystater. Selvom man taler om den peloponnesiske krig i ental, falder den i fire hoveddele.

53. Et bronzeskjold fundet ved Pylos. Tegningen viser indersiden af bronzeskjoldet, hvor følgende står indridset: 'Athenerne [tog dette skjold] fra lakedaimonierne [dvs. spartanerne] ved Pylos.' 425–424 f. Kr.

Krigens første fase 431–421 f. Kr.

Krigens første 10 år gik med, at spartanerne, der var stærkest til lands, og athenerne, der var stærkest til søs, alt i alt kæmpede nogenlunde jævnbyrdigt med hinanden. I 421 f. Kr. indgik de to bystater en fredsaftale – den såkaldte Nikias-fred – der bragte forholdene tilbage til udgangspunktet før krigen.

Fredsperioden 421–415 f. Kr.

Ingen af parterne var imidlertid rigtig tilfredse med Nikias-freden, og forskellige uroligheder blandt forbundsfællerne til de to parter i krigen gjorde fredsgrundlaget ustabil. En særligt berømt episode i denne periode er Athens grove nedslagtning af den mandlige – og dermed krigsduelige – del af befolkningen på øen Melos i 416 f. Kr., hvor athenerne ikke lod spørgsmålet om retfærdighed råde, men grusomt holdt fast i, at magt er ret. Episoden er skildret af Thukydides i den berømte Melier-dialog (5. bog, kap. 84–116). Som følge af de ustabile forhold brød krigen mellem Athen og Sparta løs igen i 415 f. Kr.

430 f. Kr.

425

420

415

Siciliensekspeditionen 415–413 f. Kr.

Hidtil havde det vestlige Hellas – som øen Sicilien hørte under – ikke været draget ind i krigen. På grund af stridigheder mellem bystater på Sicilien valgte Athen i 415 f. Kr. at sende en flåde af sted for at støtte den ene af parterne. Ekspeditionen kom til at forløbe særdeles uheldigt for Athen, ikke mindst fordi lederen af ekspeditionen, Alkibiades, blev anklaget for en skandale, der havde fundet sted kort før ekspeditionens begyndelse. Han flygtede imidlertid over på spartansk side og blev krigsrådgiver dér, hvilket resulterede i, at Sparta sendte en flåde mod Sicilien. Det lykkedes spartanerne på grund af flere uheldige omstændigheder for athenerne at knuse den athenske flåde totalt. Ekspeditionen mod Sicilien blev derfor en gigantisk fiasko for Athen og markerer et vigtigt vendepunkt i magtfordelingen i krigen.

Krigens anden fase 413–404 f. Kr.

På grund af Sicilienskatastrofen havde Sparta nu fået overtaget i krigen og rykkede meget tæt på Athen. I 412 f. Kr. sluttede Sparta en venskabstraktat med perserriget – glemt var tilsyneladende den store krig ca. 80 år tidligere. Sparta og perserne blev enige om det fælles mål: At besejre Athen. Dette skete blandt andet ved, at perserkongen betalte for en stærk oprustning af den spartanske flåde. Efter nogle års held med at holde stand blev Athen endeligt besejret i 404 f. Kr. Athen måtte gå ind på nogle meget hårde betingelser for fredsslutning, blandt andet blev flåden absolut minimeret, og Athen blev tvunget ind i et forbund med Sparta, som bestemte over udenrigspolitikken. Demokratiet i Athen blev også midlertidigt suspenderet, og byen blev styret af de såkaldte 30 tyranner. Den stolte, demokratiske bystat Athens storhed var nu forbi.

54. Spartansk soldat
400-tallet f. Kr.
Marmor

415

410

405

400 f. Kr.

55. En herme, dvs. en firkantet støtte med en fallos og et hoved, der forestiller guden Hermes. Hermes var i de tidligste tider en frugtbarhedsgud – derfor er der en fallos. Hermer blev i antikkens Grækenland ofte brugt som afstandsmarkører, og de stod både inde i og uden for byerne med afstande påskrevet. (66 cm høj)
Ca. 510 f. Kr.
Marmor

56. → Portræt af Alkibiades. Indskriften betyder 'Alkibiades, søn af Klinias, athenere'. (se billede 124) Romersk kopi efter græsk original fra 300-tallet f. Kr.
Marmor

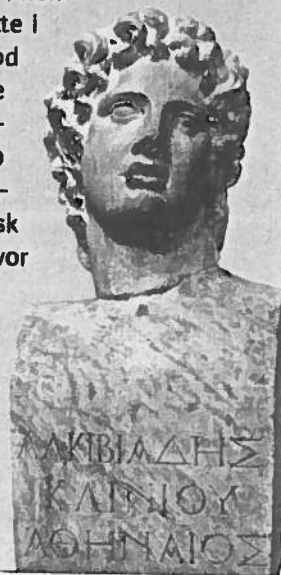
Alkibiades (ca. 450–404 f. Kr.)

En vigtig skikkelse under den peloponnesiske krig var statsmanden og generalen Alkibiades. Han var af aristokratisk familie, og i sine unge år var han en stor beundrer af filosofen Sokrates, hvis elsker han var i en periode. Deres forhold skildres blandt andet i Platons *Symposion*.

Fra anden halvdel af den peloponnesiske krig – dvs. fra Niklas-freden i 421 f. Kr. – spillede Alkibiades en central politisk rolle i Athen. Han angreb fredstraktatens indhold og tog afstand fra Niklas, der havde forhandlet den. På grund af sine retoriske evner fik han en stor del af de øvrige athenere på sin side og styrkede sin magt i bystaten.

I 415 f. Kr. støttede Alkibiades planen om at drage til Sicilien for at støtte den ene af de stridende parter dér. Alkibiades blev sammen med to andre sat i spidsen for ekspeditionen. Kort før afrejsen blev en række Hermes-statuer skændet i Athen, hvilket blev opfattet som et dårligt varsel. Alkibiades og nogle af hans venner blev mistænkt, og en retssag skulle finde sted efter hjemkomsten fra Sicilien. Alkibiades var mistroisk over for sine athenske modstanderes intentioner med anklagen, og han valgte at søge tilflugt hos fjenden, spartanerne, som det lykkedes ham at overbevise om, at han var vigtig i kampen mod Athen. Da Alkibiades imidlertid ragede uklar med spartanerne, flygtede han til perserne, der havde støttet spartanerne i krigen. Hans strategiske råd til perserne var at skære ned på støtten, så de stridende parter trættede hinanden – det ville gøre det lettere for perserne at erobre det græske område.

Det lykkedes Alkibiades at indynde sig i Athen igen med løftet om at sørge for persisk støtte i form af penge og krigsmateriel i kampen mod Sparta. I 411 f. Kr. foretog en gruppe athenere et politisk kup, hvor demokratiet blev erstattet af et oligarki, dvs. et fåmandsstyre på 400 mand, der var venligt stemte over for Alkibiades. Efter en række krigssucceser på athensk side vendte han i 407 f. Kr. tilbage til Athen, hvor alle tidligere anklager mod ham blev frafaldet. Senere blev han imidlertid sendt i eksil blandt andet på baggrund af et fatalt nederlag ved byen Notium (Efesos). Det er usikkert, hvordan Alkibiades døde, men én version lyder, at spartanerne satte ild på hans hus og angreb og dræbte ham, da han flygtede ud for at forsvare sig.

Med Thukydide træder vi nu ud af kredsen af joniske forfattere, der skriver på den græske dialekt jonisk, som indtil dette tidspunkt blev regnet for det videnskabelige sprog. Thukydide skriver på den attiske dialekt, som er den, der tales i Athen.

Fokus for Thukydides historieværk, der med sine otte bøger er temmelig omfattende, er den peloponnesiske krig, der startede i 431 f. Kr. og sluttede i 404 f. Kr. Thukydide kalder den peloponnesiske krig for den største krig, grækerne har oplevet, og han mener, at dens omfang og format er så omfattende, at interessen for den må række langt videre end blot til de folk, der kæmpede i den. For Thukydide at se skyldes denne krigs vigtighed ikke antallet af deltagende soldater – så ville perserkrigene nok have taget prisen for den største krig. Det er derimod de mekanismer i den menneskelige natur, som krigen afspejler, han finder absolut væsentlige. Det er netop det universelle ved menneskets natur, der fascinerer Thukydide, og som gør, at han mener, at hans 'fremstilling er en skat til evigt eje' (1. bog, kap. 22).

Ligesom Herodot er Thukydide altså *krigshistoriker*, men han er det i en langt mere radikal forstand end sin forgænger. Hvor Herodots værk kun overordnet set har perserkrigene som bærende struktur og derudover i øvrigt rummer lange passager med geografisk og etnografisk stof foruden de mange anekdoter og kortere fortællinger (logoi), holder Thukydide et særdeles stramt fokus på den peloponnesiske krig. Hos Thukydide er der ingen omfattende digressioner, dvs. afstikkere i fremstillingen, om eksotiske folkeslag eller andet – det centrale er udelukkende krigen og dens omstændigheder. Med Thukydides værk får vi således det første egentlige bidrag til den lange tradition i europæisk historiografi, der opfatter analyser af politik og krig som kernen i historisk fremstilling.

Oversigt over de otte bøger i Thukydides historieværk

1. bog	Krigens forhistorie + metodisk redegørelse
2.–5. bog (begyndelsen)	Krigens første fase indtil Nikias-freden i 421 f. Kr.
5. bog (resten)	Fredsperioden 421–415 f. Kr.
6.–7. bog	Sicilienstoget 415–413 f. Kr.
8. bog	413–411 f. Kr. – genoptagelsen af krigen

Thukydide stopper sin fremstilling meget brat i året 411 f. Kr., hvor historikeren Xenofon i sit værk *Helleniké* uden videre fortsætter med de berømte ord *μετὰ δὲ ταῦτα* – 'Derefter' – som tager tråden direkte op og beskriver krigens udvikling frem til 404 f. Kr., hvor den slutter.

57. Et fragment af et såkaldt klerotérion, dvs. en stemmemaskine. Nederst til venstre ses stemmeplader, der hver bærer et navn på en af Athens edssvorne borgere. Pladerne blev stukket ind i de vandrette huller i maskinen, og ved hjælp af farvede kugler på en lang stav kunne man ud fra et tilfældighedsprincip udvælge, hvem af borgerne der skulle være dommere for ét år ved folketingsmødet. Nederst til højre i billedet ses stemmehjulet, der blev brugt ved afstemning i retssager. Hver dommer fik et stemmehjul med hul aksel og et med massiv aksel, der betød skyldig eller frikendt. Han holdt for enderne af akslerne og dækkede dem, så ingen kunne se, hvad han stemte, når han kastede hjulet i stemmeboksen.

58. Ostrakon, dvs. et potteskår. Under det athenske demokrati kunne man landsforvise en borger i 10 år. Alle borgere kunne indridse navnet på en medborger, som de ikke ønskede i byen længere, på et potteskår. Skårene blev samlet, og det blev talt op, hvilken borgers navn gik igen flest gange. Denne praksis kaldes ostrakisme. På dette potteskår står: 'Perikles, Xanthippos' søn' – men Perikles blev aldrig landsforvist.

Styreformer

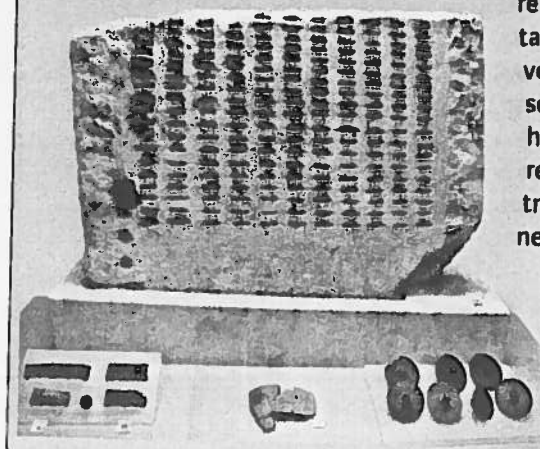
I antikken findes tre dominerende styreformer, der kan defineres ud fra antallet af magtbesiddere:

- én regent (monarki/tyranni)
- en mindre gruppe af ledere (oligarki/aristokrati)
- hele folket (demokrati)

I græsk sammenhæng hænger forekomsten af disse styreformer sammen med den historiske udvikling. Monarki – der betyder 'enestyre' – er den ældste af styreformerne, men også længere fremme i tid møder vi tyranner, der er eneherkere over et område. Ordet 'tyran' er oprindeligt ikke negativt ladet, men bliver det fra ca. 5. århundrede f. Kr. og fremefter.

Også aristokratiet har rødder, der går langt tilbage i historien. 'Aristokrati' betyder 'bedste-styre' og peger på, at en elite sidder på magten. Denne magt bliver i aristokratiet nedarvet til efterfølgende slægter (adelsslægter), så magten nedarves med blodet. Betegnelsen 'oligarki' betyder 'fåmandsstyre'. I et oligarki er magthaverne oftest valgt ud fra fastsatte kriterier – det kan fx være de rigeste, de klogeste eller de ældste – og magten går derfor ikke nødvendigvis i arv.

'Demokrati' betyder 'folkestyre'. Dette ord opstår i det sene 6. århundrede f. Kr. I forbindelse med, at visse græske bystater, herunder særlig berømt Athen, udvikler folkestyre. Demokratiet i antikken er direkte, hvilket vil sige, at deltagere skal være til stede ved afstemninger. I et repræsentativt demokrati, som vi har i Danmark, har vi valgt repræsentanter, der skal træffe beslutninger på vegne af hele folket.

Antik krigshistorie med fokus på politik omhandler således ofte forskellige styreformers bekræftelse af hinanden. I den peloponnesiske krig, hvor Athen kæmper mod Sparta, er det det athenske demokrati, der er i krig med det spartanske oligarki. Også hos Herodot kan styreformernes kamp anes som et spor i hans fremstilling, idet perserriget var et monarki styret af Storkongen, mens grækerne – der ikke var én samlet nation, men bestod af mange bystater – havde flere forskellige styreformer. Alligevel spores tydeligt en demokratisk indstilling hos Herodot selv, og man kan vælge at fortolke Herodots fremstilling af grækernes sejr til trods for, at de var langt færre i antal end perserne, som et udtryk for, at den demokratiske styreform skaber bedre soldater, mens monarkiet blot producerer undersåtter, der kæmper på kommando.

Perikles (ca. 495–429 f. Kr.)

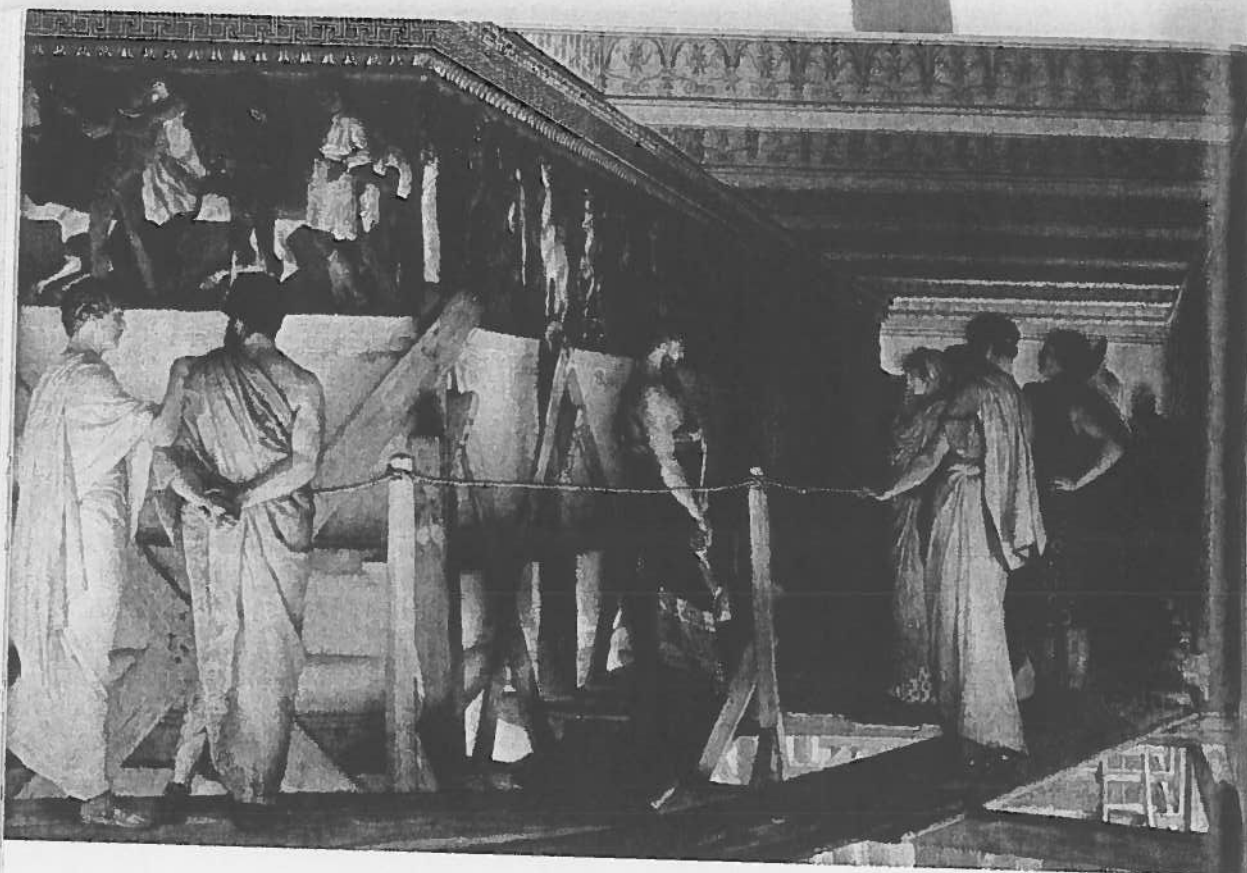
Perikles var en athensk statsmand og general, der fra 461–429 f. Kr. stod i spidsen som general for bystaten Athen. Han var en stor fortaler for demokratiet som styreform, og historikeren Thukydides gengiver en berømt, glødende tale for demokratiet holdt af Perikles i forbindelse med de første faldne i den peloponnesiske krig (2. bog, kap. 35–46).

I tiden forud for den peloponnesiske krig, dvs. før 431 f. Kr., gjorde Perikles meget for at stimulere kunst og litteratur i Athen, hvilket gjorde Athen til et førende kulturcentrum i den antikke verden. Han igangsatte blandt andet en genopførelse af helligdommene på Athens Akropolis, der var blevet smadret af persernes invasion i 480 f. Kr. Templerne Parthenon, Athene Nike og Eréchteon samt Propylæerne (indgangspartiet), der endnu ses i dag, er alle fra dette tidspunkt.

I 429 f. Kr. hærgede en voldsom pest Athen, og mange indbyggere døde – heriblandt Perikles. Ifølge Thukydides analyse af den peloponnesiske krig var Perikles' død fatal for Athen, og den indvarslede begyndelsen på enden.

59. Portræt af Perikles
Romersk kopi efter græsk original dateret efter 429 f. Kr.
Marmor

60. Kunstneren Fidias viser Parthenonfrisen frem til sine venner. Alma-Tadema malede frisen i farver, selvom man i hans samtid endnu diskuterede, om grækerne farvelagde deres skulptur og templer. I dag har vi teknikken til at bevise, at det gjorde de (se også side 51 og 81). De to personer yderst til venstre skal forestille Alkibiades og Sokrates, mens manden i centrum er Fidias. Over for ham står Perikles og hans elskerinde Aspasia. Lawrence Alma-Tadema 1868

Metode (μέθοδος):
(egentlig 'i overens-
stemmelse med vejen')
fremgangsmåde

I den peloponnesiske krig var blandt andet den athenske general Perikles (ca. 492–429 f. Kr.) ifølge Thukydids fremstilling ligeledes stærk fortaler for demokratiet som en overlegen styreform, der skaber mere fuldkomne mennesker end fx oligarkiet, som var styreformen i Sparta. Denne holdning lader Thukydids Perikles udtrykke i den nok berømteste tale i hele Thukydids historieværk: Gravtalen for de første faldne i krigen, der blev holdt vinteren 431/430 f. Kr. (2. bog, kap. 34–46).

Thukydids selv var af adelig slægt og næppe en særlig varm fortaler for demokratiet. Han har sandsynligvis været aristokratisk/oligarkisk indstillet, og han udtrykker da også en vis tilfredshed med det kortvarige oligarkiske styre, som blev indsat i Athen i 411 f. Kr. Men hvad Thukydids selv mener, er i mange passager af hans værk svært at spore.

THUKYDIDS METODE OG STIL

I 1. bog af sit historieværk har han, hvad vi i dag vil betegne som en *metodisk redegørelse* for sin måde at arbejde på (kap. 22). *Méthodos* på græsk betyder 'fremgangsmåde', og det nyskabende ved Thukydids er ikke så meget, at han overvejer, *hvad* hans værk skal indeholde, men derimod at han reflekterer over, *hvordan* han skal nå frem til en sand viden. Hans bestræbelse er ikke af de mindste, for han vil netop søge objektivt at nå frem til sandheden om krigen.

Dette metodekapitel i 1. bog mener man, Thukydide formulerer op imod Herodots måde at skrive historie på. Thukydide nævner ikke Herodot eksplicit, men blandt andet opmærksomheden omkring mundtlige kilders fejlbartighed og dét uden videre at acceptere, hvad hvem som helst har sagt, er blevet opfattet som en kritik af Herodot. Det, Thukydide med disse bemærkninger i metodekapitlet videreudvikler, er *kildeskritik*, og det er blevet historievidenskabens vigtigste redskab. Thukydide er bevidst om, at man nøje må vurdere de oplysninger, man lægger til grund for sin undersøgelse, fordi alle mennesker er farvede af den baggrund, de har, og derfor vil udtrykke sig forskelligt om den samme begivenhed. Derudover stiller Thukydide sig kritisk i forhold til stof, der er mundtligt overleveret, hvorved den homeriske tradition og på sin vis også en del af Herodots kildemateriale stilles i et meget dårligt lys som historiske kilder betragtet. Hos Thukydide ser vi altså, hvordan skriften klart opprioriteres i forhold til den mundtlige overlevering, hvad sandhedsværdi angår.

Netop Thukydides skrivestil er meget karakteristisk. På den ene side bruger han en ligefrem og ret enkel fremstillingsform i de passager, hvor han selv skildrer begivenheder og analyserer hændelsesforløb. Når han derimod skal gengive taler, hvad han ofte gør, slår han på den anden side over i en retorisk kompleks og raffineret stil. I sin metodiske indledning berører Thukydide disse taler og deres sandhedsværdi. Mange af dem har han selv hørt, da de blev holdt, og gengivelsen af dem beror derfor på hans hukommelse og en rekonstruktion af dem ud fra den tankegang, der gennemsyrede dem.

Det er, som om Thukydide efter på denne måde at have været metodisk redelig ved at påpege, at talerne er formmæssige konstruktioner, giver sig selv et spillerum til at arbejde langt mere æstetisk, end han tillader sig selv i de beskrivende passager. Indflydelsen fra den gruppe af talere, der kaldes sofisterne, er tydelig (se side 142). Sofisterne var skolede retorikere, der havde gjort det til deres levevej blandt andet at undervise i talekunst. De var af den overbevisning, at der ingen absolut sandhed findes, men at sandheden ligger hos den, der argumenterer bedst for, at hans mening er sandheden. De er derfor specialister i at formgive sprog på raffinerede måder, og Thukydides skrivestil i talerne viser tydelig inspiration fra sofisterne. Thukydide bidrager således markant til udviklingen af den græske prosas stil.

Det skal imidlertid pointeres, at det kun er i formen, Thukydide henter inspiration hos sofisterne. Deres relativistiske syn på sandheden deler han ikke, da han som nævnt tilstræber at komme så tæt på den som muligt. På denne måde ligner han for så vidt sin samtidige med-athener, filosofen Sokrates (479–399 f. Kr.), men der er ingen overleverede beretninger om, at Thukydide skulle have været elev hos Sokrates.

sofist (σοφιστής):
skolede retorikere, der
underviste mod betaling

THUKYDIDS PLACERING

Ser vi overordnet på Thukydids placering i historiografiens udvikling, adskiller han sig ikke kun i metodisk grundighed fra Herodot, men også i sin grundlæggende verdensforståelse. Hos Herodot forklares historiens gang ud fra skæbnen og menneskets ærefrygt for guderne. Hos Thukydid tjener guderne og det guddommelige aldrig som forklaringsmodel for historiens udvikling. Det gør kun menneskenes natur og deres reaktioner på begivenhederne, hvilket netop er grunden til, at Thukydid mener, at hans værk til hver en tid har almengyldig status: Menneskenaturen rummer så konstante elementer, at man kan bruge hans fremstilling til at lære noget grundlæggende om psyko-soziale mekanismer, nemlig at mennesket i sin udvikling fra primitivt til civiliseret har været drevet af begæret efter stadig mere velstand og magt. Denne drivkraft anser Thukydid for absolut grundlæggende i mennesket. Endnu en gang ser vi historiografien som lærermester for livet – *historia magistra vitae* – men Thukydid tænker ikke blot på at belære sin samtid, men i høj grad også fremtidige generationer.

Thukydid er den første historiker, der endeligt træder hele vejen over den tærskel, som Herodot stod midt på. Både i den videnskabelige tilgang til stoffet og i sit syn på verdens årsagssammenhæng har Thukydid bevæget sig helt over i den rationelle forklaring af verden (logos) og ladet de mytologiske årsagsforklaringer (mytos) bag sig. Han kan derfor siges at være den første fuldblodsvidenskabelige historiker i Europa, og han har hele vejen gennem historien tjent som forbillede for historiografi. Allerede i hans sam- og umiddelbare eftertid var der da heller ingen tvivl om hans berømmelse. Beundringen for hans værk affødte ikke færre end tre fortsættelser, der søgte at fuldende fremstillingen af den peloponnesiske krig fra året 411 f. Kr., hvor Thukydids værk stopper meget brat, og til 404 f. Kr., hvor krigen slutter. Den berømteste af disse tre fortsættelser – og i øvrigt den eneste, der er bevaret for eftertiden – blev skrevet af forfatteren Xenofon (ca. 430–ca. 354 f. Kr.) i hans værk *Helleniká*.

HISTORIESKRIVNINGEN EFTER KLASSISK TID

I den hellenistiske periode sker der meget i Grækenland og Rom. Det lykkes for den makedonske konge Filip at få magten i hele Hellas i 338 f. Kr., og senere underlægger hans berømte søn, Alexander den Store, sig hele Middelhavsområdet og store dele af Mellemøsten og Nordafrika. Ved Alexanders død i 323 f. Kr. bryder storriget imidlertid sammen og bliver splittet i mindre riger. Rom begynder at vokse frem som en stormagt og fører fra 264–146 f. Kr. tre store krige – de puniske krige – mod den rige bystat Karthago på Afrikas nordkyst. I 146 f. Kr., hvor Karthago endeligt besejres, jævner romerne også den græske bystat Korinth med jorden, hvilket bliver starten på Roms overherredømme i Grækenland.

I denne turbulente periode i antik historie skriver et væld af historikere, hvis værker for størstedelens vedkommende ikke er blevet bevaret. Man kan overordnet se to tendenser i den måde, historien skrives på: Én, der sigter mod at fremstille begivenhederne objektivt i et forsøg på at nå den grundlæggende sandhed – som vi så det hos Thukydides – og én, der sigter mod at opnå størst mulig følelsesmæssig effekt hos sin læser. Denne sidste tendens er stærkt påvirket af sofisternes retoriske indflydelse på samtiden (se filosofi side 142) og kommer i udtryk og litterær bestræbelse meget tæt på tragediens måde at ville påvirke tilskueren følelsesmæssigt på. Derved nedprioriteres objektiviteten og sandhedsværdien til fordel for effekt i kompositionen og det sproglige udtryk.

61. Kortsiden af Alexander-sarkofagen.
Den har farvespor fra den oprindelige bemaling.
Ca. 320 f. Kr.
Marmor

62. Moderne rekonstruktion ved Vinzenz Brinkmann af den samme side af Alexander-sarkofagen.
2003

